

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE UWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 103:3

Onder redactie van Prof. Dr K. SCHILDER, Kampen.

Medewerkers: Dr H. A. van Andel, Solo; Dr R. E. van Arkel, Utrecht; N. Baas, Amsterdam; Dr Henry Beets, Grand Rapids; Dr E. T. v. d. Born, Helpman (Gr.); Mr A. Bouman, Rotterdam; Ir B. ter Brugge, Almelo; Dr K. J. Cremer, Kampen; Dr R. J. Dam, Kampen; Dr A. C. Drogendijk, Dordrecht; Dr D. van Dijk, Groningen; Drs D. J. Galle, Kampen; Mevr. G. Gilhuis-Smitskamp, Mijdrecht; Dr J. H. Hagenbeek, Zwolle; Dr J. van Herken, Ermelo; Dr B. Holwerda, Kantens; A. Janse, Biggkerke; Dr P. Jasperse, Leiden; Dr G. Keizer, De Steeg; Dr B. A. Knoppers, Amsterdam; Dr E. D. Kraan, Vlaardingen; A. Kuiper, Utrecht; Dr C. Lindeboom, Amsterdam; Dr J. v. d. Linden Zeist; Dr S. O. Los, 's-Gravenhage; Drs Joh. Luijkenaar Francken, Rotterdam; Mevr. J. M. Th. Luijkenaar Francken-Schreuder, Rotterdam; Dr F. C. Meijster, Rotterdam; G. Meima, Groningen; Dr H. Mulder, Kloosterburen; Dr A. Ringnald, Ermelo; P. J. Risseeuw, 's-Gravenhage; C. Rijsdorp, Rotterdam; A. Schilder, 's-Gravenhage; Dr G. K. Schoep, 's-Gravenhage; Dr R. Schippers, Wanswert; Dr J. Smelik, 's-Gravenhage; Drs H. Smilde, Groningen; Drs H. Smitskamp, 's-Gravenhage; Dr N. Streefkerk, Wolvega; Dr Stroo, Bussum; J. Strikwerda, Zeist; Prof. Dr C. van Til, Philadelphia, Pa.; Dr C. Veenhof, Haarlem; Dr J. Veldkamp, Hilversum; Prof. Dr D. H. Th. Vollenhoven, Amsterdam; Dr M. Vreugdenhil, Meliskerke; Dr F. de Vries, 's-Gravenhage; Dr J. de Vries, Tilburg; Dr J. D. Wielenga, Franeker; Dr D. K. Wielenga, Bellingwolde; Mr J. A. de Wilde, 's-Gravenhage.

Alle stukken bestemd voor de Redactie zende men aan:
Prof. Dr K. SCHILDER, Vloeddijk 101, Kampen.

Drukkers-Uitgevers:
OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goes.
Tel. No. 58 — Postrekening No. 36000.

Abonnement: f2.50 per halfjaar bij vooruitbetaling.
Voor 't Buitenland f7.50 en voor Ned.-Indië f6.— per jaar.
Advertentiën: 25 ct. per regel. — Losse nummers f0.15.

INHOUD: Hoofdartikel: Eugenetiek. VI. — Uit de Schrift: Het Zuiderland. (Ps. 126:4). — Kerkelijk Leven: Prof. Hepps misverstand inzake de algemeene genade. II. Een eenvoudige plicht niet eens erkend. Een stelling van Dr P. Prins. Nog een stelling van Dr Prins. Palestina-diorama's. Iets over de methode van de vierde brochure van Prof. Hepps. II. — Even Parkeeren: Wat bange lieden bij avond niet moeten lezen! — Lit. en Kunst: Warden, een koning. — Uit het Pol. en Soc. Leven: Rosenberg en Luther. — Uit de Historie: Kuyperiana. III. — Perschoorw. — Boekbespreking. — Kerkenieuws.

HOOFDARTIKEL

Eugenetiek.

VI.

Positieve zijde.

Hebben wij een vorig maal in het kort geschetst de middelen, waarover de negatieve eugenetiek beschikt om haar doel te bereiken en welke maatregelen, gelijk gezegd, den laatsten tijd in 't bijzonder de aandacht trekken, veel minder belangstelling daarentegen vindt de positieve eugenetiek. Dit laatste vindt zijn geredelijke verklaring in de meening van velen, dat het doel der positieve eugenetica: het bevorderen van de nakomelingenschap van individuen met goede erfactoren, praktisch niet te benaderen is en dat in 't algemeen een bewust ingrijpen in het spel van selectieve en contra-selectieve factoren, die bij de menselijke voortplanting hun invloed laten gelden, buiten de menselijke macht is.¹⁾

De vraag mag derhalve gedaan: beschikt de positieve eugenetiek over enig middel om haar doel te bereiken? Zijn er wel maatregelen te treffen om het aantal individuen met gewenschten aanleg in verhouding tot het geheel omhoog te brengen en aldus de minderwaardige bestanddeelen der samenleving te verdringen? En is het mogelijk het overerven van goede eigenschappen te bevorderen?

Om deze vragen te beantwoorden dienen wij voorop te stellen, dat door verbetering der uitwendige omstandigheden niets te bereiken valt ten opzichte van het gestelde doel. Zeker — de omstandigheden, waaronder de kinderen worden voortgebracht en opgevoed, de invloeden van school en kerk, de algemeene en sociale hygiëne, in één woord het milieu is van groote beteekenis voor het individu zelf. Maar voor het toekomstig geslacht, voor de verbetering van den erfelijken aanleg, zijn al de genoemde factoren van nul en geenerlei waarde. Een goed gevoed kind is uiterlijk in betere conditie dan een slecht gevoed kind van denzelfden erfelijken aanleg. Het verworven verschil is echter niet erfelijk, om reden de erfelijke aanleg niet is veranderd. En wat voor voeding geldt, geldt voor alle andere invloeden uit de buitenwereld. De meening van vele politici, paedagogen en filosofen, dat door middel van opvoeding, sport, lichaamsverzorging, enz. de komende geslachten van een volk verbeterd kunnen worden, is eenvoudig een uiting van een groot tekort aan biologische kennis of te wijten aan gebrek aan inzicht.

Het eenige middel, waarmee men den erfelijken aanleg kan benaderen, is selectie. Selectie is een oud begrip van kweekers en fokkers en beteekent uit het ten dienste staande materiaal voor de voortplanting een keus doen en daardoor het gewenschte uitzoeken en het ongewenschte elimineren. Practisch wil dit zeggen de beste van aanleg uitzoeken en voortteelen, de overige van voortplanting uitschakelen. Zoo eenvoudig kan

men het echter bij den mensch vanzelf niet doen.

Men kan alleen trachten de vruchtbaarheid van de meer dan gemiddeld begaafden te vermeerderen. Alle streven van de positieve eugenetiek trekt zich dan ook samen op de stimulatie van maatregelen, die beoogen de vruchtbaarheid van ouderparen evenredig te maken aan hun erfelijken aanleg. De positieve eugenetiek streeft derhalve niet naar een verhooging van de totale vruchtbaarheid (quantitatieve bevolkingspolitiek), maar naar een vermeerdering van het aantal goede geboorten, naar een verhooging van de kwaliteit der kinderen (qualitatieve bevolkingspolitiek).

De maatregelen nu, die men getroffen heeft of voorgesteld ter bevordering van de vruchtbaarheid der begaafden, komen op het volgende neer.²⁾

Vooreerst kan de Staat voor elk kind gezinstoeslag geven of, wat op hetzelfde neerkomt, belastingaftrek³⁾ laten plaats hebben. De grootte van deze bedragen moet dan in een bepaald verband tot het inkomen staan. Dit laatste is van zeer veel belang. Immers de begaafden zijn over 't algemeen personen met de hoogere inkomens. Indien nu het bedrag van den gezinstoeslag of belastingaftrek voor allen gelijk zou zijn en diensgevolge vanzelf niet hoog, dan zou dit bedrag wel van beteekenis zijn voor den man met een klein inkomen, maar niet voor de personen met groote inkomens. Derhalve zou men zoodoende slechts de vruchtbaarheid bevorderen der volkslagen, die eensdeels reeds het meest vruchtbaar zijn en waar anderzijds het aantal begaafden het kleinste is. Juist omdat de onderste lagen der bevolking relatief het grootste aandeel hebben aan het voortbrengen van het volgende geslacht en bovendien een zeer groot percentage lichamelijk en geestelijk minderwaardigen bevatten, zal een critiekloze ondersteuning van groote gezinnen, zooals dit bijv. in Frankrijk de gewoonte is, in plaats van tot rasverbetering tot een nog verdere verproletariseering en degeneratie der bevolking leiden. In plaats van eu-genetisch zou deze maatregel juist dys-genetisch werken.

Om dezelfde reden moet ook een verzekering tegen het ouderschap worden afgevoerd. Deze maatregel zou slechts een merkbaar verlichting zijn voor de laagste welstandsgroepen, dus voor hen wier geboortecijfer weinig gedaald en wier toeneming in kindertal noch noodzakelijk noch gewenscht is. Evenmin zouden gunstige gevolgen te verwachten zijn van een ruime ondersteuning van onwettige kinderen. Want al heeft deze maatregel ten doel, dat er meer kinderen geboren worden, zoo spreekt het vanzelf, dat een vermeerdering van het aantal buitenechtelijke kinderen noch in het belang van het volk, noch in het belang van de onwettige kinderen zelf zou zijn.

Om al deze redenen dienen, wanneer men aan de groote gezinnen bepaalde voorkeursrechten wil geven, de financiële maatregelen met zorg en overleg gekozen te worden en moet met name de grootte van gezinstoeslag of belastingaftrek bepaald worden naar het inkomen. Siemens⁴⁾ heeft daarbij nog speciaal gewezen op de plaats,

Schrijver dezes (is) vastelijk besloten, geen persoonlijke band voortaan meer te erkennen met broederen, die hun verdachtmaking van zijn oprechtheid drijven. Zulke mannen hebben hun doen dan voor God te verantwoorden, maar missen het recht, daarna nog een persoonlijk vriendschappelijke toon tegen hem aan te slaan, of van hem te verwachten. De critiek is vrij, en hij allermint maakt op die vrijheid inbreuk. Maar publicisten, die publiekelijk zijn karakter aanranden, moeten niet straks onder vier oogen of in klein comité de allures van vriendschap aannemen. Zulk een houding is „onwaar“.

Dr A. KUYPER.

„De Heraut“, 21 September 1890.

waar deze oeconomische maatregelen, willen ze in hun biologische werking volledig tot hun recht komen, moeten ingrijpen. Deze plaats is niet het eerste of tweede kind, maar moet gezocht worden bij het derde en vierde kind. Afgezien van het feit, dat de geboorte van het eerste en het tweede kind in den regel niet verhinderd wordt, hebben statistische berekeningen geleerd, dat een bevolkingsgroep met zelfs een gemiddeld aantal van drie kinderen per huwelijk nog langzaam uitsterft, voornamelijk om reden niet alle kinderen den huwbaren leeftijd bereiken en degenen, die dezen wel bereiken, niet allen huwen. Eerst wanneer er gemiddeld vier kinderen per huwelijk zijn vermeerderd zich een bevolkingsgroep. Tusschen drie en vier kinderen per huwelijk ligt derhalve de grens, die naar beneden niet overschreden mag worden, wil een volk niet uitsterven. Van het standpunt der positieve eugenetiek mag dus met betrekking tot de meerwaardigen onder geen voorwaarde afstand worden gedaan van het derde en vierde kind. De conclusie van Siemens is dan ook, dat de vereffening van lasten tusschen kinderrijke en kinderarme gezinnen zoo geregeld moet worden, dat daardoor voornamelijk die belasting vereffend wordt, die het derde en vierde kind veroorzaken. Op deze wijze zal het beperken van het aantal kinderen tot minder dan vier geen financieel voordeel meer opleveren tegenover de leden van denzelfden stand.

Dit standpunt wordt tegenwoordig door de eugenetici uit alle landen ingenomen. De kosten van dit stelsel wil men daarbij verhalen op de ongehuwden en op de kinderlooze en kinderarme ouders en wel voor elke sociale klasse afzonderlijk. Met dit laatste bedoelt men, dat eerst de kosten van het stelsel voor elke sociale klasse worden bepaald en daarna de ongehuwden en de kinderlooze resp. kinderarme ouders uit die klasse gedwongen worden die kosten door extra belasting op te brengen.

D.

A. C. D.

UIT DE SCHRIFT

Het Zuiderland.

O Heere! wend onze gevangenis, gelijk waterstroom in het zuiden. Psalm 126:4.

Het Zuiderland is dezen dichter beeld van de vrijgemaakte Kerk des Heeren.

Want vrijgemaakt was die Kerk uit de gevangenschap van Babel. Vreemde macht had daar over haar geheerscht, en banden, die niet eigen waren aan haar leven, hadden haar ingesloten.

Doch, naar luid van den aanvang van dezen Psalm, had de Heere de gevangenen Sions wedergebracht. In vrijheid mocht 's Heeren Kerk de oude plaatsen weer bewonen, en zich weer inrichten naar de ordinantiën Gods.

1) Vgl. o.a. Prof. Dr J. J. van Loghem, l.c., blz. 326—331.

4) L.c., blz. 127.

Indien nu maar de heilige ijver, waarmede men uitgegaan was, bestendig ware gebleven, en de liefde, waarin men voor den Heere en Zijn Huis was uitgetogen, niet ingezonken ware. Doch daarover viel met reden te klagen. Het verloop der vrijmaking hield niet denzelfden schoonen aanblik als het begin. Er kwam verslappung van veerkracht. Het herstel van de verwoeste plaatsen werd niet doorgezet. De aanvallen der wereld ontmoedigden. Het geloofsleven daalde. De profeten moesten weer bestraffen en oproepen. Het vrijgemaakte Israël was weer goeddeels veracht in geestelijke kracht.

Het is nu uit dezen toestand, dat de Psalmist zijn gebed opzondt: — „O Heere! wend onze gevangenis”.

Een eigenaardig gebed.

Want was niet reeds de gevangenis gewend?

En wordt dan hier niet gebeden om een weldaad die God reeds geschonken had?

In zekeren zin wel. En de dichter bedoelt dat ook. Blijkbaar gebruikt hij met opzet hetzelfde woord, — gevangenis, — dat hij tevoren voor Gods verlossende daad gebezigd had, om zijn gebed van heden vast te leggen aan 's Heeren werk van voorheen. Terwijl de gevangenis gewend is, bidt de Psalmist om wending der gevangenis. Hij grijpt naar Gods vrijmakende daad in het verleden, en brengt haar voor Gods aangezicht in herinnering, met de smeeking of de Heere die daad niet wil loslaten, maar haar blijven vasthouden en doen voortgaan. Het is de bede om voortzetting der verlossing; de bede, of de Heere trouw wil blijven aan Zijn vroeger werk. „Heere, Gij hebt de gevangenen Sions wedergebracht; — wend nu, blijf nu wenden, onze gevangenis!”

En waarin dit dan bestaan zou?

„Gelijk watersdroomen in het Zuiden”.

Het Zuiden van Juda had van zichzelf geen genoegzaam water; in den regenlozen tijd lag het verdroogd en dor. Wel waren er vele beekbeddingen in het land. De watergeleidingen waren aanwezig. Maar zij deden geen dienst, wijl het water zelf ontbrak. Straks echter kwam de regen; dan vulden zich de beddingen, en brachten het water allerwege, en heel het land fleurde op en werd een bloeiende streek.

Dat beeld nu biedt de bidder hier den Heere aan, in zijn smeeking om voortgaande verlossing. De vrijmaking uit Babel had aan de Kerk haar rechte gestalte hergeven. In stad en tempel en priesterschap kon zij God weer dienen naar Zijn ordinantiën. De rechte beddingen en vormen voor kerkelijk en geestelijk leven waren aanwezig. Zoo nu dat leven zelf zich stuwde door de geleidingen, zoo nu de inzinking plaats maakte voor de gewassen wateren des Geestes, dan zou heel de Kerk bloeien en haar vrucht voortbrengen, dan zou de vrijmaking uit Babel zich voortzetten in Kanaän. — „O Heere! wend onze gevangenis, gelijk watersdroomen in het Zuiden”.

• • •

En is het met ons kerkelijk en geestelijk leven wel anders?

Verlossing, als daad in het verleden, is niet genoeg; noch zoo zij de Kerk door reformatie vrijmaakte van vreemde overheersching, noch zoo zij de enkele ziel uit de banden van zondemacht en schuld ontsloeg, en haar in vrijheid deed uitgaan. Ja, die verlossing van voorheen is heerlijk en grondlegend. „Als de Heere de gevangenen Sions wederbracht, toen zeide men: de Heere heeft groote dingen aan ons gedaan”. En evenwel moet die verlossing gehandhaafd en voortgezet worden. Kan niet het Zuiderland met al zijn waterbeddingen, — en het woord dat de psalmist gebruikt beteekent letterlijk bedding, — toch nog uitdrogen en verdorren? En kan niet een vrijgemaakte Kerk, bij Schriftuurlijke inrichting en gestalte, niettemin achteruitgaan in levenskracht en den geestelijken aanloop van haar reformatie vertragen? En gebeurt het niet, dat een verlore ziel, terwijl haar staat voor God dezelfde bleef en ook de vormen van haar dienst des Heeren onderhouden werden, evenwel in haar stand verachtte en dorheid intrad in de beddingen en levensaderen die genade haar in de verlossing had ingebracht?

Hier past dan — kerkelijk en persoonlijk — ontdekking en gebed.

We hebben ons allereerst niet langer te ontveinzen, dat we niet meer op de geestelijke hoogte staan waarop de vrijmaking in het verleden ons had gesteld. We hebben de oorzaak daarvan na te speuren, en onze schuld daarover oprecht te bekennen. We hebben onszelf daarin te verloochenen, en ootmoedig te belijden dat diezelfde genade, die voorheen ons vrijmaakte, haar verlossend werk moet voortzetten.

Dan kan het ware reformatiegebed opgaan: — „O Heere! wend onze gevangenis, gelijk watersdroomen in het Zuiden”; de smeeking, of God Zijn verlossende daad van vroeger niet wil loslaten, niet vereenzaamd in het verleden wil doen achterblijven, maar haar wil vasthouden en voortzetten. En dat gebed heeft dan een vasten pleitgrond, — het eigen werk des Heeren. Gelijk de Psalmist deed, zoo mogen wij dan, in onze smeeking voor het heden, den Heere en onszelf wijzen op wat God wrocht in het verleden; wij mogen Hem

aangrijpen in Zijn Verbondstrouw, roepende of Hij diezelfde genadedaad van voorheen wil gedenken en voortzetten; — het gebed om doórgaande reformatie.

En zoo zal het Zuiderland herleven.

U.

v. A.

KERKELUK LEVEN

Prof. Hepps misverstanden inzake de algemeene genade. (II.)

„Zijden” in het verbond. — „Onzuivere lucht?” — „Dan ook bij Kuyper en Bavinck en „de vaderen”. — „Afhankelijkheid en vrijheid, „Schleiermacher” en „Kant”. — „Een verbond van één kant IS geen verbond”. — „Erflater en erfgenaam, David en Jonathan, geen monopleurisch bewerkte stokken en blokken. — „Wederkeerigheid. — „Condescensie en descensie. — „Descensie en ascensie. — „Elk naar zijn aard”. — „Zijden, partijen, deelen. — „Promissie en stipulatie, re- en antistipulatie. — „Niet progressief gereformeerd”.

Prof. Hepps ongereformeerde verbondsbeschouwing. (I.)

Terecht wijdt Prof. Hepp aan het verbond enkele bladzijden, als hij zich zet tot den aanval op wat ik over de „gemeene gratie” schreef. Helaas is hij in dit beslissende stuk het gereformeerde spoor bijster; en waar het verbond het vraagstuk grootendeels beheerscht, moet ik wel met dit thema beginnen. In het citeeren zal ik hier en daar zelf apatiëren, zonder het steeds te vermelden. De kwestie is deze.

Mijnerzijds was opgemerkt, dat het „werkverbond” (van het „genadeverbond” zeide en zeg ik hetzelfde) één-zijdig of mono-pleurisch is in zijn ontstaan, doch twee-zijdig of di-pleurisch in zijn bestaan. Dat beteekent ongeveer dit: het verbond tusschen mensch en God is alleen mogelijk, kon alleen ontstaan, doordat God, geheel en al uit vrij welbehagen, tot den mensch kwam, hem stelde in het verbond, en van Zijn kant deze relatie dacht, en opende. Maar, zoo ging en ga ik dan verder: als het verbond er dan eenmaal is, krachtens die beschikking en dat vóórproptreden van God, dan heeft het verder twee partijen, God en mensch; die twee partijen zijn samen actief, binden elkander, en daarin is het verbond twee-zijdig, di-pleurisch.

Tot mijn niet geringe verwondering beweert Prof. Hepp, dat dit gevoelen afwijkt „van de beste Gereformeerde theologen uit den bloeitijd” (bl. 73). „De Gereformeerde dogmatiek” — zoo zegt hij — „kende slechts een werkverbond, dat van het begin tot het einde eenzijdig was, d.w.z. van God alleen uitging en door Hem alleen werd in stand gehouden” (73/4). „Dit maakt” z.i. „een essentiële bestanddeel uit van de Gereformeerde schriftuurlijke leer”. „Wie het werkverbond, al is het dan ook in zijn bestaan en voortbestaan, tweezijdig maakt, haalt onzuivere lucht naar binnen” (74).

Moet nu deze hoogleeraar optreden als patroon van gangbare meeningen? En het woord „progressief” vernieuwden? Maar hij wijkt, in deze afwijking van het di-pleurische verbond, af, zoowel van Bavinck als van Kuyper. En de vroegere gereformeerde dogmatiek weersprekt hij in het aangezicht. Hij kent ze niet eens, al doceert hij dogmageschiedenis; gelijk uit het woordje „slechts” blijkt.

Wat vooreerst Bavinck betreft, deze construeert evenzoo, als ik op zijn voorgang deed; gaat het er om, aan te toonen, dat het verbond er is krachtens een soevereine beschikking Gods, dan noemt hij het monopleurisch; maar, aldus Bavinck, „het is bestemd, om di-pleurisch te worden”¹⁾. Onzuivere lucht in Bavincks Dogmatiek? Als hij op het monopleurische in den oorsprong van het werkverbond heeft gewezen, voegt hij er dadelijk aan toe, dat de mensch van zijn kant staat in de vrijheid tegenover God; Bavinck gaat zelfs zóo ver, dat hij in het werkverbond Schleiermacher (afhankelijkheid) en Kant (vrijheid) vereenigt acht²⁾.

Niet anders staat het bij Kuyper. Legt deze den nadruk op de soevereiniteit en opperhoogheid van God in het schenken van dit verbond, dan valt alle accent op het monopleurische³⁾. Maar Kuypers scherpe geest zag al dadelijk het gevaar, dat men alleen op die soevereiniteit van God zou letten, en de nederbuigende goedheid Gods (condescensie) vergeten zou. En als hij dien kant uit wijst, komt hij tot stellige uitspraken. Opmerkelijk is reeds wat Kuyper in zijn Dictaten Dogmatiek ten beste geeft; in het gediteerde gedeelte (dat we aanhaalden in noot 3) valt wel alle nadruk op het monopleurische, maar in de toelichting krijgt het di-pleurische zijn volle accent; ze moge al niet letterlijk gediteerd zijn, toch vertolkt ze wel Kuypers meening⁴⁾. Ronduit verklaart hij, dat het di-pleurische behoort tot een verbond; wie het prijsgeeft, neemt het ethisch karakter der verbondsverhouding weg. Telkens komt Kuyper, niet alleen in zijn Dictaten, maar ook b.v. in de „Leer der Verbonden” er op terug, dat „heel het verbondswezen” voortvloeit uit het wezen Gods (I, III). Met name wie van de termen archetypisch-ectypisch houdt, krijgt hier stof tot nadenken; en — Prof. Hepp blijkt van die termen te houden. De vrijheid, die de drie Personen tegenover elkander hebben, moet, zegt Kuyper, een analogon hebben in den mensch; en deze vrijheidsgedachte pakt hem zóo sterk, dat hij ze soms tot uitgangspunt neemt in zijn verbondsleer; hij betoogt dan niet de vrijheid naar

aanleiding van het verbond, doch het verbond naar aanleiding van de vrijheid. Wie met Prof. Hepp beweert: „de mensch kon” (in het werkverbond) „niet dan ontvangen”, die verarmt de termen van het probleem, en vindt Kuyper tegenover zich⁵⁾. Monopleurisch, éénzijdig, unilateraal? Neen, zegt Kuyper, dat is ongerijmd; „even ongerijmd als te spreken van een huwelijk niet tusschen man en vrouw, maar alleen van een man... Een verbond van één kant is GEEN verbond”⁶⁾.

Nu heeft men het monopleurische karakter van het verbond meermalen toch dáárom willen verdedigen, omdat God daarin optrad als erflater, als schenker van een erfgoed, en de mensch als erfgenaam; als een erfenis mij toegewezen wordt, zeg ik van mijn kant toch immers niets? Maar Kuyper zegt zélf in dit verband, dat het verbond tweezijdig is⁷⁾. Het aannemen van de erfenis, het willen werken er mee, het erkennen van God, óók hierin, dat is de verbondsdaad van den erfgenaam; het behoort dan ook tot de „stipulaties” van het verbond, zooals de oudere gereformeerde dogmatiek het herhaaldelijk uitdrukt.

Want, wat die oudere dogmatici betreft, het is mij een raadsel, hoe Prof. Hepp durft beweren, dat de besten uit den bloeitijd het werkverbond weigerden tweezijdig te noemen. De waarheid is juist het tegendeel. Laat me enkele mannen noemen, wier lof herhaaldelijk ook onder ons gezongen is. Vooreerst Johannes à Marck; hij komt voor het tweezijdig karakter op, zoowel in betrekking tot het werkverbond⁸⁾, als tot het genadeverbond⁹⁾. Dan is er Bernhardus de Moor; het verbond noemt hij di-pleurisch, niet monopleurisch; want wel zijn de partijen ongelijk, maar als er twee partijen zijn, is het vanzelf tweezijdig; voorbeelden zijn voor de verhouding tusschen God en mensch: David en Jonathan, man en vrouw¹⁰⁾. Dit inzake het werkverbond. En aangaande het genadeverbond verneemt ge bij hem eenzelfde geluid; al mag (gelijk hij in de inhoudsopgave aangeeft) het genadeverbond tot op zekere hoogte (aliquatenus) monopleurisch heeten, toch is het, eigenlijk gesproken (vere) krachtens het optreden van twee partijen di-pleurisch¹¹⁾. Breed wordt die gedachte uitgewerkt¹²⁾. Duidelijk is ook Franciscus Turretinus. O ja, er valt soms wel te spreken, zegt hij, van een monopleurisch verbond, n.l. in die gevallen, waarin het gaat over den mensch, en over de dieren, zonder dat zij zelf iets hebben te doen, of hebben in te brengen, zoo b.v. als God belooft, niet meer door water de aarde te zullen verdelgen, of als hij de ordeningen van dag en van den nacht onderhoudt, Gen. 9, Jer. 31, 33. Maar als men nu secuur spreken wil, — ja, dan is het verbond wederkeerig, heeft het twee elkaar verplichtende partijen, en is het dus di-pleurisch; zóó staan de zaken in werk, zoowel als in genadeverbond¹³⁾.

En niet anders staat het met J. H. Heidegger; hij heeft zijn oogen terdege open voor de overweldigende majesteit van God als de ééne „partij” (Jac. 4: 12), maar kent tenslotte geen ander verbond dan zulk een, waarin het beginsel der wederkeerigheid, of tweezijdigheid, wordt uitgewerkt¹⁴⁾. Ik verwonder me, dat de wederkerige (mutua) obligatie van God en mensch, die Gomarus in zijn inaugureel rede te Leiden, sprekende over het verbond, vooropgesteld heeft (Opera, voorrede, 2) thans door Prof. Hepp geloofchend wordt...

En wat zal ik nu eigenlijk nog meer zeggen? Prof. Hepp spreekt wel heel erg in raadselen, als hij het heeft over de Westminsterse confessie, die volgens hem „exclusief” (!) melding maakt van (gelijk Prof. Hepp het vertaalt), „eenige vrijwillige afdaling van de zijde Gods” (spatiëring ditmaal van Prof. H.); „het heeft Hem behaagd” — aldus de Westminster-confessie — „dit uit te drukken door het oprichten van een verbond”. Prof. Hepp meent, dat ik daarvan afwijk. Hij verklaart zich duidelijker, want ik begriep van deze orakeltaal heelemaal niets, evenmin als van die cursivering van de woorden „de zijde”... tenzij ik heel rare dingen moet aannemen. Moeten deze onheldere orakelzinnen soms beteekenen, dat ik in het verbond het monopleurisch karakter misken? Maar dat zou strijden met mijn eigen woorden over het monopleurisch zijn van het verbond in zijn komen tot der mensch. We vermoeden, dat Prof. Hepp de Westminsterse Confessie niet geheel en al begrepen heeft: er staat: condescensie, en hij heeft dat misschien opgevat als descensie; vandaar dan misschien die raadseltjes. Want „afdeling” is descensie; maar in condescensie, als theologischen term hier gebezigd, ligt al het element der vriendelijkheid, der minzaamheid opgesloten¹⁵⁾; men denke aan een koning, die met zijn ondergeschikten minzaam zich inlaat, met hem meeloop. Zoo wijst het monopleurische (descensie) al naar het di-pleurische (con!) heen.

En dat zijn heel gewone dogmatische constructies. Een voorbeeld geeft Petrus van Mastricht. Den handelt over de wederkeerigheid van het werkverbond, wijl van twee partijen de inwilliging noodig is, om het tot een verbond te maken. Strikt genomen, is een testament, zegt hij, een constitutie (wilsbepaling) van één, en een verbond een overeenstemming (consensus, homologia) van meer dan één; en nu worden in de verbondsleer en in de Schrift beide namen afzonderlijk, of ook wel door elkaar gebruikt, de betekenis van het ééne dient tevens voor verklaring van het andere¹⁶⁾. Volle nadruk valt bij hem op God als Auteur van het verbond (monopleurisch), maar dit doet niets af van God als partij (pars) van het verbond (664) (di-pleurisch). En als Van Mastricht is

zijn dogma heeft, gaat leggend) tegen hen, — want oc dan in zijn hij: hier bl Gods (het voorgrond ascensie God gecon nu is de (675).

We zouden maar zullen op Cullen den is, in III, 190) te verwerpe ter sprake „stipulaties” merkt ook den mensc pleurisch is het woord wordt, mèt heen verw bespreking (b.v. met wereld, die is het ver is he dip behandeld, het wel n met den r aan, want is dan we zoowel alle

Ook naar theoloog z rechtstreek sche en co betrouwbaa elementen, weer vollo wat aanga in één ade wat betref neert op d Want tuss waren d é in geding ditmaal s meerende B. Burmannus Leydech Kuyper o van Iuni op de ong derhalve el schelijk ve bij den wo dat de for die van e dities is 27

Hier zul der aange dekking, d zoo stellig eigen wer volk heeft van „beide werkverbo „niets dan Prof. Hepp Misschien verklaring latingen v „Verbond” a) de vnaa tweezijdig nadeverbo maar eenz gave Gods de uitverk is het Wer en is het geven v dient me geleerd te

Op zichz Kuyper J brengen. enkel bez gedeelte u kant Prof die ééne mijn meer a. als D naar vore gelegd ontsta strookt; b. Dr K nog duide het cultu dat het (v in weze en in de